

turan bu eserde aşk ve sevginin cevherini, esasını, kurallarını, çeşitlerini, şartlarını ve safhalarını açıkladıktan başka İlkçağ Yunan filozofu Eflâtun, İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilgini Batlamyus ve ünlü Grek hekim ve filozofu Câlînûs'un (Galen) aşk konusuyula ilgili düşüncelerini de aktarmış, ayrıca eski Arap geleneğinde sevgi ve aşkın yerini belirten uzrî (el-hubbü'l-uzrî = platonik aşk) ve affî aşka yer vererek kendi görüşlerini de anlatmıştır. Eser, üç asırlık bir dönem içinde yetişmiş olan şairlerin büyük bir kısmının aşk anlayışlarını ve âşıkane duygularını, özellikle de hilâfet merkezi Bağdat'ın kültür ve edebiyat çevrelerinin görüş ve telakkilerini yansıtmaması bakımından son derece önemli kabul edildiği gibi günümüze ulaşan aşka dair bu tür eserlerin ilki olması açısından da ayrı bir değer taşımaktadır. İbn Ferec el-Ceyyânî'nin *Kitâbü'l-Hadâ'ik*'i ve Zâhirî fakihî İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme*'si gibi kendinden sonraki eserlere tesir eden, Ebû İshak el-Husrî'nin *Kitâbü'l-Maşûn*, İbn Ebû Hacele'nin *Divânü's-şabâbe*, Mahmûd b. Selmân el-Halebî'nin *Menâzilü'l-ahbâb* ve Moğultay'ın *el-Vâzihu'l-mübîn*'de geniş nakillerde bulunduğu *Kitâbü'z-Zehre* nesir dilinin ağırlığı bakımından tenkit edilmiştir (a.g.e., V/2, s. 721-722). Eser ellişer babdan oluşan iki bölümden meydana gelmekte ve her babda da 100 beyit yer almaktadır. *Kitâbü'z-Zehre*'nin ilk bölümü A. R. Nykl ve İbrâhim Abdülfettâh Tükân (Chicago 1932 → Bağdad 1968), ikinci bölümü İbrâhim es-Sâmerrâî ve Nûrî Hammûdî el-Kaysî (Bağdad 1395/1975) tarafından yayımlanmış, daha sonra her iki bölümü bazı düzeltmelerle İbrâhim es-Sâmerrâî tekrar neşretmiştir (I-II, Zerkâ 1406/1985). Muhammed Hayr el-Bikâî kaleme aldığı bir dizi yazıda (bk. bibl.) bu neşri tenkit etmiş, özellikle beyitlerin ikmalî ve okunuş hatalarının tashihi konusunda önemli katkıda bulunmuştur. *Kitâbü'z-Zehre*'nin 51 ve 58. bablarından bazı parçaları Ümeyye b. Ebû's-Salt'la ilgili makalesinde neşreden Michele Vallaro daha sonra da 51-55. babların tenkitli neşrini gerçekleştirmiş (bk. bibl.), Wim Raven de İbn Dâvûd ve bu eseriyle ilgili olarak *Ibn Dâvûd al-İşbahâni and his Kitâb al-Zahra* (Leiden 1989) adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (eser ve neşirleriyle ilgili bir değerlendirme için bk. Raven, bibl.). Nûrî Hammûdî el-Kaysî ayrıca İbn Dâvûd'un bazı şiirlerini *Evrâk min Divâni Ebî Bekir Muhammed b. Dâvûd el-İşbahâni* adıyla yayımlamıştır (Bağdad 1392/1972).

İbn Dâvûd'un kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-İnzâr*, *Kitâbü'l-İzâr*, *Muhtârü'l-eş'âr*, *el-İcâz fi'l-fıkh*, *el-Berâ'e*, *et-Teğassî fi'l-fıkh*, *el-Vuşûl ilâ ma'rifeti'l-uşûl*, *İhtilâfû mesâ'ilî's-şahâbe*, *el-Ferâ'iz*, *el-Menâsik* ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Abdullah b. Şerşîr ile İbrâhim ed-Darîr'e rediye olarak yazmış olduğu *Kitâbü'l-İntîşâr*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dâvûd ez-Zâhirî, *ez-Zehre* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî – Nûrî Hammûdî el-Kaysî), Bağdad 1395/1975, neşredenlerin girişi, s. 5-22; Nu'mân b. Muhammed, *İhtilâfû uşûlî'l-mezâhib* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1983, s. 167-173, 179-180; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Meynard), VIII, 254-256; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüd), s. 272; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 256-263; a.m.f., *el-Fakih ve'l-mütefakkih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1400/1980, s. 65; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 109, 175-176; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIII, 98-101; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 142-143; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 259-261; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 109-116; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 305-311; Safedî, *el-Vâfi*, III, 58-61; Sübkî, *Tabakât*, III, 23-24; Keşfü'z-zunûn, I, 173; II, 1423; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 154; Brockelmann, *GAL*, I, 520; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, s. 452-458; Jean-Claude Vadet, *L'esprit courtois en orient dans les cinq premiers siècles de l'hégire*, Paris 1968, s. 267-305; a.m.f., "İbn Dâvûd", *EI²* (İng.), III, 744-745; I. Goldziher, *Zâhirîler* (trc. Cihat Tunç), Ankara 1982, s. 93-94; Nâcî et-Tikrîti, *el-Felsefetü'l-ahlakıyyetü'l-Eflâtûniyye*, Beyrut 1402/1982, s. 382-384; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 80-81; Şükrü Özen, *İslâm Hukuk Düşüncesinin Aklişme Süreci* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 485-486; Michele Vallaro, "Il manoscritto Or. 68 della Biblioteca Reale di Torino: l'unico testo completo del Kitâb az-zahrah di İbn Dâ'ud al-İşbahâni", *Annali*, nouva serie: XXVI, Napoli 1976, s. 69-84; a.m.f., "Umayyah İbn Abî's-Şalt nella seconda parte del <Kitâb az-Zahra> di İbn Dâvûd al-İşbahâni", *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei*, 8. seri: XXII, Roma 1978, s. 423-480; a.m.f., "Abû Bakr Muhammed İbn Dâvûd al-İşbahâni az-Zâhirî: Kitâb az-Zahrah, Parte Seconda", *Supplemento n. 45 agli Annali*, XLV/4, Napoli 1985, s. 1-5; Wim Raven, "The Manuscripts and Editions of İbn Dâvûd's Kitâb al-Zahra", *Manuscripts of Middle East*, IV, Leiden 1989, s. 133-137; Claude Gilliot, "Textes arabes anciens étidés en Egypte au cours des années 1987 à 1990", *MIDEO*, XX (1991), s. 348-350; a.m.f., "Textes arabes anciens étidés en Egypte au cours des années 1990 à 1992", a.e., XXI (1993), s. 427-429; Muhammed Hayr el-Bikâî, "Kitâbü'z-Zehre li-Muhammed b. Dâvûd el-İşbahâni", *Âlemü'l-kütüb*, XVIII/3, Riyad 1417/1997, s. 225-238; XIX/1 (1417/1997), s. 41-59; XIX/3 (1418/1998), s. 245-264; XIX/4 (1418/1998), s. 346-364; Fehim Bayraktareviç, "İbn Dâvûd", *IA*, V/2, s. 721-722; Louis Massignon, "Uzrî", a.e., XIII, 90-91; Muhammed Seyyidî, "İbn Dâvûd", *DMBİ*, III, 481-484.

SAFFET KÖSE

İBN DE'B

(ابن دأب)

Ebü'l-Velid İsâ b. Yezîd b. Bekr
b. De'b el-Leysi el-Medenî
(ö. 171/787)

Şair, ensâb ve ahbâr âlimi.

Medine'de doğdu. Kinâne kabilesinin Şeddâhoğulları koluna mensuptur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Bağdat'a yerleşip bir müddet Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın sarayında bulundu, daha sonra Halife Hâdî-İlelhakk'ın nedimi oldu. Bu ilişki Hâdî'nin hilâfeti boyunca devam etti.

İbn Kuteybe'nin ensâb ve ahbâr âlimleri arasında saydığı İbn De'b'in rivayette bulunduğu muhaddisler arasında Hişâm b. Urve, İbn Ebû Zî'b, Sâlih b. Keysân gibi râviler yer almış, kendisinden de İbn Sellâm el-Cumahî, Havsere b. Eşres, Şebâbe b. Sevvâr, Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd ve diğerleri rivayette bulunmuştur. İbn Kuteybe ve İbn Sellâm el-Cumahî ona isna-den hadis nakledip bunda bir sakınca görmezken Halef el-Ahmer gibi bazı râviler onu yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçlamışlardır (Yâkût, XVI, 161). Buhârî hadislere ilâvede bulunduğunu, Ebû Hâtim de hadis uydurduğu gerekçesiyle onun "münkerü'l-hadis" olduğunu kaydetmiş, Zehebî, hadisinin bir değeri olmadığını belirtmek üzere onun hakkında "vâhin" tabirini kullanmıştır. İbnü'l-Müsennâ ise İbn De'b'in Şîa taraftarı olduğunu ve Hâşimoğulları lehine haberler uydurduğunu ileri sürmüştür. İbnü'n-Nedîm, Leylâ ve Mecnûn gibi aşk hikâyelerinin derleyenler arasında onu da sayar (*el-Fihrist*, s. 365).

İbn De'b tatlı dili, hoşsohbet bir insan olması yanında nesep bilgisi kuvvetli, Arap şiiri ve tarihi konularında geniş bilgi sahibi bir âlim olarak tanınmış, yaşadığı devirde Hicazlılar'ın en edibi diye nitelendirilmiştir. Konuşmasındaki belâgat ve zarafeti, hazırcıvaplılığı, her duruma uygun şiir ve hikâye üretme veya nakletme becerisi sayesinde üst düzey yöneticilerle çok çabuk kaynaşabilmiş, kibirli davranışlarına rağmen Halife Hâdî'nin dostluğunu kazanmıştır. Hâdî'nin, huzuruna geldiği zaman ona itibar etmesi, sohbetinden bıkmadığını söylemesi ve kendisine bol ihسانada bulunması İbn De'b'in halife yanındaki mevkiini ortaya koymaktadır.

İbn De'b kadar meşhur olmamakla birlikte bu ailenin bazı üyeleri de Arap tarihi, şiiri ve nesebi konusundaki bilgileriyle ta-

nınmıştır. Bunlardan özellikle İbn De'b'in dedesi Bekir, büyük amcası Huzeyfe b. De'b, kardeşi Yahyâ b. De'b ve yeğeni Muhammed b. Huzeyfe anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-'arûs, "d'eb" md.; Câhiz, *Kitâbü'l-Ha-yevân*, VI, 61; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 402; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 537-538; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 335-341; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 178, 202, 220-221, 223-224, ayrıca bk. İndeks; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdüd), s. 103, 365; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 181; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 148-152; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 408-410; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 153; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVI, 152-165; Yağmûri, *Nürü'l-kâbes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 310-311; Zehabî, *Mizanü'l-i'tidâl*, III, 327-328; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 171-180*, s. 287-288; Meclîsî, *Bihârü'l-enuâr*, Beyrut 1403/1983, XL, 97-116; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 298; Ch. Pellat, "İbn Da'b", *E'* (Ing.), III, 742; Mehdi Muhabbetî - M. Mehdi Müezzîn-i Câmî, "İbn De'b", *DMBİ*, III, 475-477.

İ. HAKKI ÜNAL

İBN DERRÂC

(ابن درّاج)

Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. el-Âs(î) b. Derrâc el-Endelüsî el-Kastallî (ö. 421/1030)

Endülüslü şair.

347 yılı Muharreminde (Nisan 958) Kastalle (Cacella) şehrinde doğdu. İspanya'nın müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra buraya yerleşen Sanhâcetü'l-Himyeriyye kabilesine mensuptur. Berberî bir aileden gelen şairin hayatının hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un himayesine girdiği 382 (992) yılına kadar geçen dönemi hakkında bilgi yoktur. Ancak yaşadığı yılların Endülüs'te İslâm medeniyet ve kültürünün en parlak dönemi olduğu dikkate alınırsa onun edebiyat, tarih, ensâb, özellikle de şiir tekniği alanında Kastalle ve civarındaki şehirlerde, ayrıca Kurtuba'da (Cordoba) öğrenim gördüğü söylenebilir.

İbn Derrâc'ın adı edebiyat çevrelerinde ilk olarak İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un huzurunda okuduğu bir kasideden (*Divân*, şiir, nr. 3) sonra duyulmaya başlandı. Saray şairleri böyle mükemmel bir kaside yazacağına ihtimal vermediklerinden onu serika ve intihal yapmakla itham ettiler. Bunun üzerine 3 Şevval 382'de (2 Aralık 992) gerçek sanatkâr olup olmadığı denenmek üzere saraya davet edildi. İstenilen konuda irticâlen nazmettiği kasidesiyle (*Divân*, şiir nr. 100) üstün yeteneği-

ni ispatlayan İbn Derrâc 100 dinar ile ödülendirilerek saraya alındı ve saray şairleri arasında seçkin bir yere sahip oldu.

Endülüs'ün siyasi ve askerî sahada zirvede olduğu İbn Ebû Âmir el-Mansûr ve daha sonra oğulları Abdülmelik el-Muzaffer ile Abdurrahman el-Me'mûn zamanlarında İbn Derrâc onların maiyetinde hem şair hem de Divân-ı İnşâ'da kâtip olarak on altı yıl süreyle müreffeh bir hayat sürdü; 399'da (1008) ise Abdurrahman el-Me'mûn'un öldürülmesinin ardından Endülüs'te ortaya çıkan kargaşa döneminde sıkıntılı günler yaşamaya başladı. Hâmisi olan Âmirîler'in tekrar eski günlerine dönebilecekleri umidiyle Kurtuba'da Muhammed Mehdi-Billâh, Süleyman el-Mustaîn gibi Endülüs Emevî halifelerine kasideler sunarak dört yıl güç şartlar altında yaşamaya çalıştı. Daha sonra içinde bulunduğu ortamın düzeleceğinden umidini kesince 404 (1013) yılında Kuzey Afrika'da Sebte (Ceuta) valisi olan Ali b. Hammûd'un yanına gitti. Ancak umduğunu bulamayınca tekrar Endülüs'e dönerek huzur içinde yaşayabileceği bir yer aramaya başladı. Bu maksatla Meriye (Almeria), Belensiye (Valencia), Şâtibe (Jativa) ve Tortûşe (Tortosa) gibi her biri müstakil birer hükümet olma gayreti içinde bulunan emirliklere seyahatler yaptı. Buralarda da beklediği ilgiyi göremedi. Nihayet 408'de (1017) gittiği Sarakusta'da (Saragossa) şehrin emîri Münzir b. Yahyâ et-Tücîbî'nin dostluğunu kazanarak sarayına yerleşmeye muvaffak oldu. Burada saray başşairi ve divan kâtibi olarak on yıl kadar rahat bir hayat geçiren İbn Derrâc, emîrin oğlu Yahyâ b. Münzir ile aralarının açılması üzerine Sarakusta'dan ayrılıp 419'da (1028) Dâniye (Denia) şehrine giderek Mücâhid el-Âmirî'nin himayesine girdi. Hayatının son yıllarını onun sarayında geçiren İbn Derrâc 16 Cemâziyelâhir 421 (21 Haziran 1030) tarihinde burada vefat etti.

İbn Derrâc, manzum ve mensür eserlerinde kullandığı kelimelerin seçiminde gösterdiği titizliği, işlediği konuların cazip oluşu ve inceliği, edebî sanatları güzel kullanması, hayal gücünün zenginliği, hazırcıca ve akıcı üslûbu ile temayüz etmiştir. Çağdaşı İbn Şüheyd, İbn Derrâc'ın özellikle üslûbunun tabiiği, te-kellüften uzaklığı ve dile hâkimiyetiyle diğer şairlerden ayrıldığını ifade ettikten sonra onun şiirlerinin lugat, ahbâr ve ensâb ilimlerindeki derin bilgisine delil teşkil ettiğini söylemektedir (İbn Bessâm eş-Şenterînî, I, 61).

Şiirlerinde Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) ve Mütenebbî'nin (ö. 354/965) tarzını devam ettiren İbn Derrâc klasik Arap şiirinin önde gelen temsilcilerindedir. Seâlibî'ye göre Mütenebbî Suriye'nin, İbn Derrâc Endülüs'ün nazım ve nesir üstadıdır (*Yetimetü'd-dehr*, II, 103). İbn Hayyân, İbn Derrâc'ın Âmirî sarayına mensup şairlerin en önde geleni ve Endülüs'ün sanatkâr şairlerinin de son temsilcisi olduğunu ifade eder. Öğrencisi Ebû Muhammed İbn Hazm Endülüs'te İbn Derrâc'dan daha üstün bir şair yetişmediğini, Endülüs şiirinin onunla Beşşâr b. Bürd ve Mütenebbî seviyesine ulaştığını söyler (*Fezâ'ilü'l-Endelüs*, s. 20).

Özellikle nazım tekniği bakımından Mütenebbî'ye benzetilen İbn Derrâc derunî fikir, kıvrak zekâ ve derin hikmetleri bakımından onun seviyesine ulaşamamışsa da bazı şiirleri onunkinden üstündür. Edebiyat tenkitçileri, Endülüs Emevî emirlerinden Ebû Âmir el-Mansûr'un hristiyanlara karşı yaptığı gazâları tasvir eden şiirlerinin gerçek hayatı ve kişilerin başarılı liderlerine besledikleri samimi duyguları yansıtmaları bakımından Mütenebbî'nin Seyfûddeve için yazdığı şiirlerden hiç de aşağı olmadığı görüşünde birleşirler.

Esas itibarıyla bir kaside şairi olan İbn Derrâc, bu alandaki şiirlerinin büyük bölümünü Âmirî hânedanı mensupları için yazmıştır. Şiirlerinde bu hânedan mensuplarının savaşlarını, kendi yaptığı yolculuklarda karşılaştığı güçlükleri ve mâruz kaldığı felâketleri dile getiren şair, özellikle Endülüs iç savaşının dehşetini tasvir ettiği şiirlerinde altın çağını yaşamayan müslüman İspanya'nın hazin çöküşünü mersiye tarzında terennüm etmiştir. Ayrıca çiçek tasvirlerini konu edinen "nevriyyât" şiirleriyle daha sonra bu alanda şiir yazan İbn Hafâce, İbnü'z-Zekkâk ve Muhammed b. Gâlib er-Rusâfî gibi şairlere öncülük etmiştir.

İbn Derrâc, yaşadığı dönemin tarihî olaylarını gerçekçi olarak yansıtan şiirleriyle de ayrı bir değer arzeder. İspanya tarihi ve bilhassa Endülüslüler'in komşuları hristiyan kralılıklarla olan münasebetleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden bu tür şiirleri tarihçiler için oldukça önemli malzeme niteliğindedir.

Uzun yıllar Endülüs saraylarında inşâ kâtibi olarak vazife gören İbn Derrâc'ın mektup, risâle ve ruk'a tarzında kaleme aldığı mensur yazılarının hemen tamamı kaybolduğundan nesri hakkında kesin bir hükme varmak zordur. Divanını neşreden